

Idejno-teorijski izvori srpskog velikodržavnog projekta kao izraz viševjekovnih teritorijalnih pretenzija prema Bosni i Hercegovini

Edita Hasković

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije
Univerziteta u Sarajevu

Sažetak

U radu se analiziraju idejno-teorijski (programski) izvori srpskog velikodržavnog projekta, koji su nudili motivacionu snagu, inspiraciju i nadahnuće da se istraje na njegovom ostvarenju. Najmanji zajednički imenitelj svim izvorima jeste teritorijalna ekspanzija, i to, isključivo argumentom sile, i silom kao argumentom.

Po pravilu, navedeni programi nastajali su u povijesno-prelomnim i izazovnim etapama, čijom percepcijom i procjenom se dolazilo do programskih pisanih izvora, koji su postojali „priručnici zla“, nudeći upute kako ostvariti srpski velikodržavni san.

Uvod

Konstantna aktuelnost srpskog velikodržavnog programa, koji svoje embrione nalazi u Svetosavskom učenju iz 1221. godine, i normalnom

razumu neshvatljiva etnička opijenost tim retrogradnim programom, djelo su jedne posvemašne i vrlo ofanzivne programske i ideološke, mitološke pritisnutosti ljudskog uma.

U ovom radu bit će, stoga, govora o paradigmatičnim idejno-teorijskim izvorima (duhovnim i svjetovnim) ugrožavanja Bosne i Hercegovine od strane Srbije, počev od Svetosavskog učenja, preko učenja Vuka Stefanovića Karadžića, *Načertanija*, Osvrta i pogleda Jovana Cvijića, Moljevićevog programa, programa četničkog pokreta Draže Mihajlovića, *Memoranduma* Srpske akademije nauka i umjetnosti (u nastavku Memorandum SANU), pa do Osme sjednice CK SK Srbije, kao zova na rat.

Svi pobrojani izvori mogu se smatrati temeljnim, magistralnim pisanim dokumentima najvećeg ranga opštosti, snažne inspirativne i motivirajuće naravi, bez obzira na vrijeme nastanka, pri čemu svaki za sebe predstavlja svojevrsnu percepciju vremena i prilika svoga nastanka.

Naredne analize projekata, programa, historijski dodijeljenih zadaća pokazat će kako se autori (pisci, ministri, naučnici, generali) angažuju da ono za šta se zalažu prikažu prirodnim, naučno zasnovanim, od Boga datim, historijski pozvanim, u koju svrhu se koriste falsifikatima, obmanama, pseudonaučnim metodama i pseudočinjenicama. Razumljivo, na usluzi im uvijek stoji trajno servilna ideologija, mitologija i mitomanija.

Svetosavska teološka isključivost

Idejno-teorijske izvore ugrožavanja Bosne i Hercegovine od strane Srbije treba locirati u propovijedima crkvenih autoriteta, esejima ljudi od nauke, analizama, procjenama i projekcijama lica različitog stručnog profila, preko spisateljskih formi, memoranduma akademskih kolektiviteta, do odluka plenuma Centralnog komiteta (u daljem tekstu CK). Sve pobrojane forme projektovanja pozicije Srba (Srbije) kao idejno-teorijskih izvora ugrožavanja Bosne i Hercegovine, svoju motivacionu snagu i nadahnuće, a i savremeni akcioni radijus crpe iz Svetosavskog crkvenog učenja i pseudoteološke maksime Save Nemanjića iz 1221. godine. Mihajlo Marković, član SANU-a i jedan od bliskih ljudi loži u kojoj je nastala ovovremena verzija *Načertanija – Memorandum SANU*, a uz to i čovjek blizak Miloševiću, ne vezuje bez razloga savremenu historiju Srba za svetosavske pseudoteološke (klerikalističke) maksime. On to čini na sljedeći način: „Srbi su mali izuzetno ponosan samouveren narod. U pitanju je naša tradicija *uspravnog hoda* i nepokornosti koja

ima duboke korene. Našao sam ih kod Save Nemanjića koji je u jednom pismu iz 1221. godine napisao da smo 'Mi Srbi predodređeni da budemo Istok na Zapadu i Zapad na Istoku i da priznajemo iznad sebe samo nebeski Jerusalem, a na zemlji ništa'. Dakle, mi ne priznajemo i ne pokoravamo se nijednoj zemaljskoj sili. U međuvremenu smo evoluirali pa ne priznajemo ni nebeski Jerusalem. Kao većina Srba i ja se time ponosim. Ali zato treba platiti visoku cenu i mi je plaćamo.¹

Ova Svetosavska krilatica apostrofira geopolitičku poziciju Srba na razmeđu Zapada (katoličanstva) i Istoka (islama), kojom prilikom oni pokrivaju tampon zonu i „štite hrišćanstvo“ od „zelene kuge“. Upravo, ova retorika bila je osnovni sadržaj i smisao zvaničnika Beograda i Pala, o cilju i karakteru rata u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1995. godine, a na koju je zbog navodne neobaviještenosti često nasjedala i međunarodna zajednica. Druga dimenzija navedene svetosavske krilatice je svrstavanje Srba u „nebeski“ narod, koji po Svetosavlju iznad sebe priznaje samo „nebeski Jerusalem“, a akademik Mihajlo Marković ne priznaje ni „nebeski Jerusalem“, čime se ponosi.

Te zablude o „nebeskom narodu“, zaista su srpski narod vodile u poguban pohod prema susjedima, proizvodeći ogromne žrtve i na vlastitoj strani, šaljući poginule u „raj na nebu“, čime je ova krilatica u nastojanju da se kroz historiju potvrdi, milione Srba poslala u smrt, odnosno na nebo, tako da se samo sa tog aspekta može prihvatiti flo-skula o „nebeskom narodu“. Dakle, težište srpske historije je ispisivalo smrt, a ne život.²

Rečena svetosavska krilatica iz dvadesetih godina XIII st., pa sve do današnjih dana postaje i ostaje ideja vodilja brojnih srpskih mislilaca i

¹ Citirano prema Omer Ibrahimagić, *Srpsko osporavanje Bosne i Bošnjaka*, Magistrat, Sarajevo, 2001., str. 15.

² Zbog pogrešnog težišta u srpskoj historiji, mnogi intelektualci iz srpskog nacionalnog korpusa su vrlo ozbiljno zabrinuti za nestanak vlastitog nacionalnog korpusa, o čemu svjedoče ocjene književnika Živojina Pavlovića: „Jedini spas je u mitskoj dislokaciji od smrti ka životu, odnosno napuštanju smrti kao neminovnosti...U čemu je spas?...U natalitetu. Ako bi se stvorio kult nataliteta usahla bi mržnja, recimo, prema Šiptarima i Bošnjacima (ubacio, a.) koji su dostojanstven narod, a Srbi nisu htjeli iz svoje bahatosti da ih upoznaju, iako su prinuđeni da s njima žive (...) Mora bitno da se pomeri mitski stožer sa smrti na život inače ćemo uistinu kao etnička cjelina da iščeznemo“. Citirano prema Azher Mihrović, *Nacionalno mitomansko prokletstvo*, Kaligraf, Sarajevo, 2002., str. 30.

projektanata srpske budućnosti. Mislioci i intelektualci postaju posebno agilni u prelomnim historijskim dionicama, u okviru kojih prepoznaju da je kucnuo čas da se ostvari nacionalni historijski san. Takva jedna prelomna historijska dionica nastupa otvaranjem „istočnog pitanja“³ početkom XIX st., kada se brojni srpski mislioci latiše „srpskog pera, srpskog mastila i srpske artije“ (Marko Vešović) i počеше proricati sudbinu Srba, a time i okružujućih država i naroda.

U ovu historijsku dionicu ćemo svrstati Vuka Stefanovića Karadžića, Iliju Garašanina i Petra Petrovića Njegoša.

Učenje Vuka Stefanovića Karadžića

Promišljajući „Istočno pitanje“ koje je u javnom optičaju još od 1822. godine, Vuk Karadžić 1836. godine piše sastav pod naslovom: „Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona“, koji zapravo predstavlja prvi problem „Velike Srbije“. U tom smislu Vuk Karadžić kaže: „Zaista se zna da Srbi danas žive u današnjoj Srbiji (između Drine i Timoka, i između Dunava i Stare planine) u Metohiji, u Bosni i Hercegovini, u Zeti, u Crnoj Gori, u Banatu, u Bačkoj, u Srijemu, u Desnom Podunavlju... u Sloveniji i Hrvatskoj, u Dalmaciji, u svemu Adriatičkom primorju, gotovo od Trsta do Bojane. Zato u početku rekoh zaista se zna, jer se upravo još ne zna dokle Srba ima u Arnautskoj (Albaniji, op. a.) i u Mačedoniji (Makedoniji, op. a.). U spomenutijim ovdje mjestima biće najmanje oko pet miliona duša naroda, koji govori jednijem jezikom, ali se po zakonu (religiji) dijeli na troje: ...zakona grčkoga...zakona turskoga...i zakona rimskoga...Samo prva tri miliona zovu se Srbi, a ostali ovog imena neće da prime, nego oni zakona turskoga misle da su pravi Turci...a oni zakona rimskoga sami sebe zovu po mjestima u kojima žive ili bog zna čijim imenom.“⁴

³ Kada se govori o „istočnom pitanju“ misli se prije svega na rasprave, debate, procjene i programe ostvarenja uticaja na prostor Balkana nakon povlačenja Turske, a počinje da se otvara i raspravlja počev od turskog poraza u Bečkom ratu 1683. godine. U inkubacionoj etapi je do Napoleonovih ratova (od 1813. do 1814. godine), kada Austrougarska stavlja pod svoju kontrolu Jadran od Istre do Boke Kotorske, ne krijući još tada svoju namjeru da pod svoju kontrolu stavi kopneno zaleđe već kontrolisane morske obale. „Istočno pitanje“ prvi puta se našlo na dnevnom redu Svete alijanse 1822. godine. Od tada ono nezaobilazno postaje predmetom srpske tajne i javne misli.

⁴ Omer Ibrahimović, citirano djelo, str. 58.

Načertanije

Ne čudi što se „Istočnim pitanjem“ bave zvaničnici tadašnjih centara moći, ali čudi i iznenađuje napor koji čini tadašnji ministar unutrašnjih poslova, relativno male i nekadre kraljevine Srbije, koji vrlo ozbiljno promišlja i cijeni tadašnju vojno-političku i obavještajno-sigurnosnu situaciju u Srbiji i njenom bližem i daljem okruženju.

Na temelju te procjene, u strogoj tajnosti⁵ se koncipira i profilira jedan integralan vojno-politički plan, koji, na sramotu uspravane svjetske javnosti i hipokrizije svjetskog morala, pokušava da ugleda svjetlost dana i ostvarenje bar jedne njegove teritorijalne dimenzije, i to na prijelazu drugog u treći milenij, u Bosni i Hercegovini. Naime, radi se o *Načertaniju* iz 1844. godine, čiji je autor tadašnji ministar unutrašnjih poslova kneževine Srbije Ilija Garašanin, a nominovan je kao tajni spis.

Historija je nedvosmislena u potvrdi aktuelnosti ovog spisa, za sljedbenike njegove ideje, i danas oko 170 godina kasnije, a to će reći koliko on ima snažnu motivacionu snagu i značenje za zagovornike ostvarenja velikodržavnog projekta.

Doduše, istrajavanje na ovom planu, u prvoj rečenici, sljedbenici- ma svoje ideje, u amanet je ostavio autor plana: „Srbija se mora i tom smotreniju u red ostalih evropskih država postaviti, **stvorivši jedan plan za svoju budućnost** ili tako reći da sastavi sebi jednu **domaću politiku, po kojima glavnim načelima treba Srbija** kroz više vremena stalno da se vlada i sve svoje poslove po njima postojano da upravlja. Ako Srbija dobro projesapi šta je ona sad? U kakvom se položaju nalazi? I kakvi nju narodi okružavaju? To se ona mora uveriti o tome, da je ona još mala da u ovom stanju ne sme i da ona samo u sojuzu sa ostalim okružujućim je narodima za postići svoju budućnost svoj zadatak imati mora...Iz ovoga spoznanja proističe čerta i temelj srpske politike, da se ona ne ograničava na sadašnje njene granice, no, da teži sebi priljubiti sve narode srpske koji je okružavaju. Ako Srbija ovu politiku krjepko ne bude sledovala, što je gore, ako je odbaci te ne sočini ovom zadatku dobro razčišljen plan, to će ona od inostranih burja kao mala lađa ovamo i onamo biti bacana, dok najposle na kakav golem kamen ne nameri, na kome će sva razdromiti.“⁶

⁵ *Načertanije* je prvi puta objavljeno 1906. godine u beogradskom „Delu“, a objavio ga je Milenko Vukičević.

⁶ Citirano prema Petar Šimunić, „*Načertanije*“ (*Tajni spis srpske nacionalne vanjske politike*), Zagreb, 1944., str. 99.

U analizi navedenog citata treba istaći sljedeće momente, koji zaslužuju poseban akcenat: *Načertanije* je „plan za budućnost“ ili plan za „domaću politiku“, koji polazi od spoznaje da se Srbija treba teritorijalno širiti, što je uvjet njenog opstanka. Prema našoj ocjeni, Garašanin ovom spisu daje futurističku perspektivu iz razloga što je svjestan da ga u ono vrijeme Srbija ne može ostvariti vojno, pa stoga nudi materijalizaciju plana kroz obavještajni nastup i nimalo naivan, ali vrlo integralan program specijalnog rata. Fascinantna je, naime, preciznost kojom Garašanin svojim agentima izdaje zadatke u istraživanju srpskih interesantnih prostora (Bugarske, Bosne, Hercegovine, Crne Gore i Sjeverna Albanije).⁷

Zadatke svojim agentima on, naime, fokusira na sljedeća pitanja: „1) Obavještajno istraživanje političkog stanja u svim zemljama obavještajnog interesovanja, pri čemu apostrofira raspoloženje naroda, želje naroda, tajna stremljenja; 2) Sagledati vojno stanje: ratne tradicije, naoružanost, brojno stanje oružanih snaga, raspored skladišta, vojnu proizvodnju, eventualni uvoz vojnih potreba i slično; 3) Raspoloženje uticajnih plemića (Gazda), posebno onih koji su protiv Srbije; 4) Istražiti odnos tih zemalja prema Srbiji: šta se od nje očekuje, čega se od nje boje; 5) Posebno precizirati šta tajni agent (izaslanik) – o srbskoj politici kazati i saobštiti sme i može; koje i kakve nadežde probuditi sme i našto pozornost i vnimanije osobito ondašnjih prijatelja Srbije obratiti mu valja“.⁸

Nakon izdatih zadataka svojim agentima, do u detalje razrađuje sadržaj, forme i metode specijalnog rata putem kojih treba omekšavati i pridobijati narode iz bližeg srpskog okruženja. U programu, polazi od sižea procjene geostrateškog položaja Srbije i nudi: „1) Semipermeabilnost srpskih granica i saobraćajnica prema zemljama koje Srbiju okružuju, čime želi stvoriti temeljnu pretpostavku za nesmetan obavještajni prodor agenata i aneksiju prostora. 2) Međunacionalno „razumijevanje“ i toleranciju pravoslavlja i katolicizma, uz navodnu otvorenost i prema „muhamedancima“, te vjerske slobode, uz obavezu prihvatanja srpske dinastičke loze. 3) Postupno i kamuflirano postizanje unitarnog koncepta ujedinjenih srpskih zemalja. 4) Nametanje političkog i pravnog sistema srpskog kraljevstva, putem pravne i političke poduke, bolje rečeno indoktrinacije. 5) Odrođavanje katolika od Beča i privoljavanje za Beograd. 6) Razne forme akulturacije, „muhamedanaca“ i katolika. 7)

⁷ Ibidem, str. 109.

⁸ Ibidem, str. 104.

Otvaranje trgovačkog puta do Ulcinja i trgovačke špijunaže čije učinke treba psihološki – propagandno popratiti, a maksima trgovine bi se ogledala u: ‘Jednim slovom ukratko rečeno Srbin bi ovim načinom skuplje prodavao i jeftinije kupovao’.⁹

Načertanije kao političko-vojni plan i projekat više od stoljeća i po, postaje putokaz srpskim nacionalistima, a uz to on je ujedno i teorijsko i ideološko ishodište i nadahnuće za političke i vojne programe koji su na trasi velikosrpskog projekta kao što su: književna ostvarenja Njegoša i Andrića,¹⁰ osvrti i pogledi Jovana Cvijića na Bosnu i Hercegovinu, Moljevićev i Dražin program, pa sve do Memoranduma SANU iz druge polovine osamdesetih godina XX st.

Osvrti i pogledi Jovana Cvijića

U političkom pamfletu nastalom 1908. godine, nakon Austrougarske aneksije Bosne i Hercegovine pod naslovom „Aneksija Bosne i Hercegovine i srpsko pitanje“, Jovan Cvijić piše: „Vrlo znatan deo energije srpskog naroda odavno je zauzet tom borbom (za Bosnu i Hercegovinu, S. Ž.), a novije generacije se njoj poglavito posvećuju ...srpski se **problem mora rešiti silom** (podvukao a.). Obe srpske državice moraju se poglavito vojno prosvetno najživlje spremati, održavati nacionalnu energiju u zavojevanim delovima srpskog naroda i prvu povoljnu priliku upotrebiti da raspravljaju srpsko pitanje sa Austro-Ugarskom“. Drugom prilikom Cvijić ističe: „...Mi smo nacionalno – politički **opasna zemlja** (podvukao a.)... Svet treba da zna i da se uveri da Srbija može da operiše sa mnogo većom celinom no što je njena teritorija. Od Srbije mogu da

⁹ Ibidem, str. 109–115.

¹⁰ Njegoš, a i njegov sljedbenik i divitelj Ivo Andrić svu svoju epsku i književno-stvaralačku snagu angažovali su na dokazivanju tirijanstva Turaka, odnosno i autohtonih Bošnjaka prema srpskom elementu, ne praveći razliku između malobrojnog turskog invazionog elementa i mnogobrojnijeg autohtonog bosanskog naroda koji je primio islam, a ime mu je Bošnjački narod. Stoga, Njegoš ideju svog epa *Gorski vijenac* locira u istrazi poturica (Bošnjaka), formulišući to na slijedeći način: „Al’kirjanstvu stati nogom za vrat, najsvetija je ljudska dužnost“. Slično svom idolu, Andrić u svojoj doktorskoj disertaciji *Razvoj duhovnog života u Bosni pod uticajem turske vladavine*, (branio je u Beču 1924. godine, a prvi puta je objavljena 1982. godine u Beogradu) i ukupnom spisateljskom opisu, Bošnjake ne vidi kao „autohtone slovenske podanike Osmanlijskog carstva, kao što su bili, već ih je vidio kao Turke“. Vidi opširnije Omer Ibrahimagić, citirano djelo, str. 79–100.

pođu najveće teritorijalne transformacije. Ne treba prezati od toga da se taj strah, ulije u svet, ako je korisno za naše nacionalne interese.“¹¹

Cvijić „jedinstvo“ južnoslavenskih naroda koristi kao naučnu podlogu za elaboraciju srpskog prava na teritorijalnu ekspanziju.

Iste (1908. godine) Cvijić piše: „Postoji (dakle) jasno izražena težnja da ceo jugoslovenski kompleks od Trsta do Soluna čini jednu nacionalnu celinu i razvija kulturu na nacionalnom principu. A glavnu masu toga jugoslovenskog kompleksa čini srpski narod, koji osim toga zauzima i najpovoljnije, ali zato i najteže geografske položaje, vodi glavnu borbu i podnosi glavnu žrtvu za tu ideju.“¹² Iz citiranog vidljiva je polemika prijetećim tonom koju Cvijić zamišljeno vodi sa Austro-Ugarskom, kojoj poručuje da će se ta rasprava „otvoriti u, za Srbe povoljnom trenutku“.

Podrinje kao „jedno od najkoncentriranijih svakovrsnih zločina (u agresiji na R Bosnu i Hercegovinu od 1992 do 1995. godine, ubacio a.) uključujući i genocid“, u svakom slučaju bilo je pokriveno Garašaninom kartografijom, ali ovaj prostor nije poštedila ni mapografska olovka Jovana Cvijića koji je bio opsjednut pozicijom Srbije još od Berlinskog kongresa 1878. godine (kada je Srbija dobila međunarodno priznanje), jer je Srbija „**opkoljena zemlja**“, a „**Srbi uhapšen narod**“. Stoga on traži izlaz kako ukloniti „opsadu“ i „haps za Srbe“ i u doba aneksije Bosne i Hercegovine 1908. godine, spas vidi u ustupanju Podrinja Srbiji kao nagradu za saglasnost Srbije da Austro-Ugarska aneksira Bosnu i Hercegovinu, kao da je od Srbije tu saglasnost tražio Beč. Po toj projekciji, Cvijić traži koridor širine 50 km zapadno od Drine, „sa 12 srezova i površinom od 10.000 km². Zapadnu granicu Podrinja Cvijić približno poistovjećuje sa razmeđem rijeka Drine i Bosne“. Motiv za ovim prostorom je **prometne naravi**, kaže Cvijić. „Južni dio „**koridora**“ duž puta Foča–Trebinje završavao se izlazom na Jadransko more u Sutorini koja je bila dio trebinjskog sreza. „Koridorom“ bi Srbija dobila mnogo više. Njime bi saveznica, kraljevina Crna Gora, bila izolirana od Austro-Ugarske carevine, a Novopazarski sandžak izoliran od Bosne i Hercegovine.“¹³

¹¹ Citirano prema Stanko Žuljić prema Omer Ibrahimagić, citirano djelo, str. 60.

¹² Ibidem.

¹³ Citirano prema Smail Čekić, „Velikosrpska ideologija i politika agresije na Bosnu i Hercegovinu i genocida nad Bošnjacima. O srpskom velikodržavnom projektu“, *Univerzitetski informativni glasnik* (info), Specijalno izdanje u povodu obilježavanja 15.

„Ukazujući na značaj Bosne i Hercegovine za srpski narod i potrebu njenog sjedinjenja sa Srbijom i Crnom Gorom, on tvrdi da su **‘Bosna i Hercegovina oblasti čisto srpske rase’**.“¹⁴ Navedeni stavovi su kasnije uobličeni u koncept homogene, Velike Srbije.¹⁵

Genocidnost Cvijićevog programa dovoljno ilustruju podaci iz popisa stanovništva iz 1991. godine, koji kažu da je u Cvijićevom „koridoru“ živjelo 599.833 stanovnika. Od toga je na Podrinje (16 opština) otpadalo 522.556 stanovnika, na herecegovački region (4 opštine) bez Foče 77.277 stanovnika. Nacionalna struktura Podrinja bila je 277.825 Muslimana, Bošnjaka, odnosno 53.18%, 223.578 Srba, odnosno 42.77%, te ostalih 20.153, odnosno 4.05%.¹⁶

Nakon ujedinjenja južnoslavenskih naroda 1918. godine, Cvijić u svom djelu „O našoj državi“ iz 1920. godine, konstatuje da se ispunila vjekovna želja „ujedinjenja srpstva“. Dakle, Jugoslavija se od prvih dana doživljavala u glavama srpskih intelektualaca kao Srboslavija.

Protićev genocidni program

Kao neposredna implikacija prethodno elaboriranih izvora srpskog velikodržavnog projekta, tradicionalno usađenog i ostrašćenog osvetničkog naboja prema Bošnjacima (Turcima) i političke percepcije odnosa, posebno međunacionalnih, u budućoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (u daljem tekstu: Kraljevina SHS), nastao je program čiji je zagovornik bio Stojan Protić, budući prvi predsjednik Vlade Kraljevine SHS. Ovaj program ilustrira nevidenu, patološku, neizlječivu mržnju Srba prema Muslimanima (Bošnjacima), koja je, prema svjedočenju Ivana Meštrovića, nastala u periodu rasprava o Krfskoj Deklaraciji¹⁷,

godišnjice genocida nad Bošnjacima u sigurnosnoj zoni UN – Srebrenica jula 1995, broj. 3, juli 2010, str. 15.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem, str. 15 i 16.

¹⁷ Krfska Deklaracija je sporazum koji su 20. 07. 1917. godine na Krfu potpisali Vlada Kraljevine Srbije i Jugoslovenski odbor iz Londona o ujedinjenju jugoslovenskih zemalja u jednu državnu zajednicu nazvanu Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Potpisnici Deklaracije su bili Nikola Pašić u ime srpske vlade i Ante Trumbić u ime Jugoslovenskog odbora. Šire vidjeti u: *Vojna enciklopedija*, Drugo izdanje, 4 (Jakac – Lafet), VIZ Beograd (preštampana „Mladinska knjiga“, Ljubljana), Beograd 1972., str. 705 i 706.

koja se odnosila na uređenje buduće države – Kraljevine SHS nakon Prvog svjetskog rata. Naime, „kada je na Trumbićevo – insistiranje da treba naći način da nas Bosna veže, a ne da nas dijeli“, Stojan Protić je rekao: „Pustite vi to nama. Mi imamo rješenje za Bosnu. – Kakvo gospodine Protiću – pitao je Trumbić znatiželjno? – Kad pređe naša vojska Drinu, daće Turcima 24 sata, pa makar i 48 vremena, da se vrate na prađedovsku vjeru, a što ne bi htjelo, to posjeći, kao što smo u svoje vrijeme uradili u Srbiji. – Govorite li vi to ozbiljno, gospodine Protiću? – Najozbiljnije, gospodine Trumbiću. U Bosni sa Turcima neće moći po evropski, nego po naški.“¹⁸

Moljevićev program

Dana 30. 06. 1941. godine u Nikšiću, nastao je dokument koji predstavlja suštinu četničke ideologije i teorijsko-ideološki izvor zvjerstava počinjenih u Drugom svjetskom ratu od strane Draže Mihajlovića i njegovih istomišljenika. Autor dokumenta „Homogena Srbija“, Stevan Moljević elaborira nove granice, društveno uređenje, spoljnu politiku „Velike Srbije“ u novoj i obnovljenoj Jugoslaviji poslije Drugog svjetskog rata.

Tako on već u drugoj tački kaže: „stoga se Srbima nameće danas prva i osnovna dužnost: da stvore i organizuju homogenu Srbiju koja ima da obuhvati celo etničko područje na kome Srbi žive i da joj osiguraju potrebne strateške i saobraćajne čvorove, te privredna područja kako bi joj bio omogućen i obezbijeđen slobodan privredni, politički i kulturni život i razvitak za sva vremena.“¹⁹

Nakon ovog poziva za „Homogenu Srbiju“, slijedi operacionalizacija razloga uspostavljanja „Velike Srbije“, a koji leže u vjekovnom stradanju Srba od njihovih komšija Hrvata i Muslimana. Tako Moljević navodi: „te strateške saobraćajne linije i čvorove, potrebne za sigurnost, život i opstanak Srbije, i ako gde god danas ne bi imali srpsku većinu imaju da posluže Srbiji i srpskom narodu da se ne bi više ponavljala teška stradanja koja njima nanose njihovi susjedi čim im se pruži prilika. Preseljavanje i izmjena žiteljstva, naročito Hrvata sa srpskog i Srba sa

¹⁸ Ivan Meštrović prema Jusuf Žiga, *Bosanska krvava zbilja*, Vijeće Kongresa bosansko-muslimanskih intelektualaca, Sarajevo 1994., str. 38.

¹⁹ Vladimir Dedijer, Antun Miletić – Izvodi „*Genocid nad Muslimanima 1941 – 1945.*“, Zbornik dokumenata i svjedočenja, Svjetlost, Sarajevo, 1990., str. 8 i 10.

hrvatskog područja, jedini je put da se izvrši razgraničenje i stvore bolji odnosi između njih, a time otkloni mogućnost da se ponove strašni zločini koji su se dešavali i u prošlom ratu, a naročito u ovom sadašnjem, na svom području gde su Srbi i Hrvati bili izmešani, i gde su Hrvati i Muslimani s planom išli za istrebljenje Srba.²⁰

Govoreći o granicama „Velike Srbije“, Moljević insistira na uspostavljanju zapadne granice na liniji Virovitica-Karlovac-Karlobag.

U glavi pod nazivom „Odnos prema ostalim jugoslovenskim i balkanskim državama“, Moljević daje Srbiji misionarsku i ujediniteljsku ulogu, te upozorava da se potezi koje je Srbija činila u prošlosti ne smiju ponoviti te navodi: „Srbi su tim putem pošli već kada su stvarali Jugoslaviju, i oni s tog puta neće natrag. Samo kako je prvi korak na tom putu bio pogrešno učinjen u tome što su oni sve dali i u Jugoslaviju odmah utopili i Srbiju i Crnu Goru i srpstvo dok su ostali – Hrvati, Slovenci i Muslimani pošli putem da od Jugoslavije uzmu sve, a ništa ne daju, te da se sad ta greška mora ispraviti, a ispraviće se samo ako Srbi odmah prvi vaskrsnu Jugoslaviju, već u prvom času, i bez ičijeg pitanja, stvore homogenu Srbiju u granicama kako su unaprijed označene, pa tek onda sa te osnove, kao svršenog čina, pristupe uređenju svih ostalih pitanja i sa Hrvatima i sa Slovencima...Oni svoju istorijsku misiju moraju ispuniti, a moći će to učiniti samo ako budu okupljeni u homogenoj Srbiji i u okviru Jugoslavije koju će zadahnuti svojim dahom i dati joj svoj pečat. Srbi moraju imati hegemoniju na Balkanu, a da imaju hegemoniju na Balkanu, moraju prethodno imati hegemoniju u Jugoslaviji.“²¹

Prema Moljevićevoj projekciji, velika homogena Srbija bi „obuhvatala pored teritorije Srbije, teritorij Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Makedonije, Kosova, Vojvodine, većeg dijela Hrvatske, sjeverne Albanije, dijela Bugarske, Rumunije i Mađarske. Obzirom da bi u svim tim zemljama Srbi bili u manjini, stoga su planovi predvidjeli čišćenje zemalja od nesrpskih elemenata.“²²

²⁰ Ibidem, str. 10.

²¹ Ibidem, str. 12.

²² Citirano prema Norman Cigar, *Genocid u Bosni. Politika etničkog čišćenja*, BKC-Sarajevo i Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 1998., str. 27.

Program četničkog pokreta Draže Mihajlovića

Moljevićev program Homogene Srbije ubrzo je konkretiziran od strane Draže Mihajlovića.²³ Tako se u svom programu iz septembra 1941. godine pored ostalog kaže: „a) Pripremiti se da bi u danima sloma mogli izvršiti ove akcije; b) Omeđiti *de facto* srpske zemlje i učiniti da u njima ostane samo srpski živalj; c) Posebno imati u vidu brzo i radikalno čišćenje gradova i njihovo popunjavanje svježim srpskim elementima; d) Izgraditi plan za čišćenje ili pomjeranje seoskog stanovništva sa ciljem homogenosti srpske državne zajednice; e) U srpskoj zajednici, kao naročito težak problem uzeti pitanje Muslimana i po mogućnosti riješiti ga u ovoj fazi.“²⁴

Također, pored ovog okvirnog programa djelovanja, Draža Mihajlović je davao svojim komandantima i specijalne instrukcije, od kojih je možda najvažnija ona iz decembra 1941. godine. Ta je instrukcija upućena generalštabnom majoru Đorđu Lošiću, komandantu četničkih odreda u Crnoj Gori i Pavlu Đurišiću, komandantu limskih četničkih odreda. U toj instrukciji se kaže: „Ciljevi naših odreda jesu: 1) Borba za slobodu cjelokupnog našeg naroda pod skriptom Njegovog Veličanstva, kralja Petra II; 2) Stvoriti veliku Jugoslaviju i u njoj veliku Srbiju, etnički čistu u granicama Srbije–Crne Gore–Bosne i Hercegovine–Srema–Banata i Bačke; 3) Borba za uključenje u naš državni život i svih još neoslobođenih slovenačkih teritorija pod italijanima i njemcima (Trst–Gorica–Istra–Koruška), kao i Bugarske, Sjeverne Albanije sa Skadrom; 4) Čišćenje državne teritorije od svih narodnih manjina i nenacionalnih elemenata; 5) Stvoriti neposredne – zajedničke granice između Srbije i Crne Gore kao i Srbije i Slovenačke, čišćenjem Sandžaka od muslimanskog življa i Bosnu i Hercegovinu od muslimanskog i hrvatskog stanovništva. Sa

²³ Uz ovaj program postoji još niz instrukcija upućenih Pavlu Đurišiću u kojima Draža Mihajlović traži i zahtjeva da se sa različitih skupova „samostalno“ daju inicijative koje će podržati njegov program. Tako je i održana zloglasna četnička konferencija u Šahovićima u čijem zapisniku i rezoluciji se izdvaja sljedeći dio: 1) Rezolucija III ustanka pod generalom Mihajlovićem ima da donese četničku diktaturu u monarhiji, diktaturu četničke organizacije; 2) Da se ovakva država osvajački proširi i obuhvati pola Albanije, čitavu Bugarsku, pola Mađarske koju treba sa Češkom podijeliti, Rumuniju do petrolejskih izvora itd. Da četnici izvrše čišćenje ne samo nacionalnih manjina, već i među Srbima i Hrvatima. 3) Ostatke partizana uništiti kao manjinu. Vladimir Dedijer, Antun Miletić, citirano djelo, str. 40.

²⁴ Ibidem, str. XXV.

komunistima, partizanima ne može biti nikakve saradnje jer se oni bore protiv dinastije i za ostvarenje socijalne revolucije, što nikada ne smije biti naš cilj, jer smo mi jedino i isključivo samo vojnici i borci za Kralja, Otadžbinu i slobodan narod.“²⁵

U ličnoj bilježnici Draže Mihajlovića o Bošnjacima – Muslimanima je, između ostalog, zabilježeno, „da naš svijet ne želi i neće da ima u svojoj sredini Bošnjake“, zbog čega je potrebno „još sad da se pripremi iseljavanje u Tursku ili ma gdje van naše teritorije, na dan ustanka oni će svi biti pokrenuti sa svojih naselja i to niko neće moći spriječiti. U danom momentu svi Muslimani treba da budu pokrenuti sa svojih ognjišta.“²⁶

Memorandum SANU²⁷

Nema sumnje da Memorandum SANU iz 1986. godine predstavlja ovovremenu, za sada posljednju verziju *Načertanija* iz 1844. godine.²⁸

Ovaj izvor velikodržavnog projekta s kraja XX st., po dometu u zlu nad čovjekom, pripadnikom prvenstveno bošnjačkog, hrvatskog i albanskog naroda, te po svojoj destruktivnosti, neslućeno je premašio učinke Moljevićevog i ravnogorsko-četničkog programa iz Drugog svjetskog rata, bar kada se govori o Bosni i Hercegovini i Bošnjacima.

²⁵ Ibidem, str. 26.

²⁶ Vladimir Dedijer, Antun Miletić prema Jusuf Žiga, citirano djelo, str. 39.

²⁷ SANU je formirana 1842. godine pod imenom „Društvo srpske slovesnosti“, dakle dvije godine prije *Načertanija*. Vidi Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu – planiranje, priprema, izvođenje*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, KULT/B, Sarajevo, 2004., str. 177.

²⁸ „Mogu se mijenjati režimi ili akteri, ali te njihove (velikosrpske, op. a.) teze ostaju trajne. To nije ništa novo. Ćosić je, nažalost još aktualan. Ja međutim ne vjerujem da će ovakva ideologija stati sa njegovom generacijom.“ (Iz izlaganja prof. dr. Fahrudina Rizvanbegovića na međunarodnoj naučnoj konferenciji pod naslovom „Politički i vojni značaj odbrane Sarajeva 1992–1995“, održane 29. 02. i 01. 03. 2012. godine u Sarajevu). Citirano prema *Dnevi avaz* od 01. mart 2012., str. 9. Na istom skupu prof. dr. Srđan Vukadinović, sociolog sa Tuzlanskog Univerziteta kaže: „Ljudi koji čitaju Ćosićeva djela opijeni su mitom o „Velikoj Srbiji“ i većina njih još mentalno nije otišla od XIII st. Treba međutim, biti realan i reći da ljudi poput Ćosića nisu ništa novo u srpskoj historiji. On je samo trenutno najaktuelniji nastavljajući ideje „velikosrpsva“, koja postoji otkad postoji i Srbija. Mislim da je on jedna veoma egocentrična osoba koja sebe smatra novim Ilijom Garašaninom, a svoja djela novim Načertanijem (podvukao a.)“. Ibidem.

Nastanak Memoranduma SANU možemo locirati u apostrofu iz Ćosićevog pristupnog govora povodom njegovog prijema za stalnog člana SANU 1977. godine, u kojem stoji, da je „**jugoslovenska država bila u suštini nepovoljna za Srbe**“.²⁹ Ova izreka, nastala je kao produkt analize Ustava SFRJ iz 1974. godine i navodne ugrožene pozicije Srbije i Srba u novom ustavnom ustroju, kada je nastala i „**Plava knjiga**“ (1976. godine) koja se također bavi analizom navodne ugroženosti pozicije Srbije.

Ćosiću se zasigurno zaslužno pripisuje uloga inspiratora i moderatora ovog dokumenta. On, naime, **24. maja 1984. godine** na redovnoj skupštini SANU-a, saopštava: „Stanje, vojnički rečeno, nije redovno, ono je u društvu neredovno, a porazno u ishodu. Verujem u novi socijalizam, a naše društvo se ne priprema za budućnost. Još uvek ne znamo pravu istinu o sebi. Ogrezli smo u zabludama i samoobmanom, zadovoljni sitnim slobodama i malim pravima, a trčanje po palubi lađe ne ubrzava njeno kretanje.“³⁰

Ovo je bio svojevrsni apel političkim liderima i akademskoj zajednici predvođenoj SANU-om, da se prione na posao i krene u razradu idejnog koncepta političkog i ustavno-pravnog redizajna i Srbije i Jugoslavije, ali po mjeri nacionalističkog i velikodržavnog mirisa i ukusa.

Temeljni argument Memoranduma, čiji je nacrt procurio u javnost 17. decembra 1986. godine, je da je čitav srpski narod u cijeloj Jugoslaviji, neka vrsta primarnog entiteta, koji ima niz prava, ali i posebnih prava, koji nadilaze sve obične političke i geografske podjele. Pitanje cjelovitosti naroda i njegove kulture u čitavoj Jugoslaviji postavlja se kao suštinsko pitanje za opstanak i razvoj tog naroda.

U tom smislu u ovom dokumentu navodi se sljedeće: „uspostavljanje punog nacionalnog i kulturnog integriteta srpskog naroda, nezavisno od toga u kojoj se republici ili pokrajini nalazio, njegovo je istorijsko i demokratsko pravo. Sticanje ravnopravnosti i samostalni razvoj za srpski narod imaju dublji istorijski smisao. Za manje od pedeset godina u dvema uzastopnim generacijama, dva puta izložen fizičkom uništenju, primarnoj asimilaciji, pokrštavanju, kulturnom genocidu, ideološkoj indoktrinaciji, obezvređivanju i odricanju od sopstvene tradicije pod nametnutim kompleksom krivice, intelektualno i politički razoružani,

²⁹ Citirano prema Smail Ćekić, citirano djelo, str. 196.

³⁰ Safet Hrnjica, *Hamdija Pozderac – žrtva vremena*, Grafičar, Bihać, 2010., str. 25.

srpski narod je bio izložen velikim iskušenjima da to ne bi ostavilo dublje tragove u duhovnom stanju koje se na kraju ovoga stoleća velikih tehnoloških uzleta ljudskog uma, ne bi smelo zanemariti. Ukoliko računa sa svojom budućnosti u porodici kulturnih i civiliziranih naroda sveta, srpski narod mora dobiti mogućnost da ponovo nađe sebe i postane istorijski subjekat, da iznova stekne svest o svom istorijskom biću, da jasno sagleda svoje ekonomske, kulturne interese, da dođe do **savremenog društvenog i nacionalnog programa kojim će se nadahnjivati sadašnje i buduće generacije** (podvukao a.).³¹

Nadalje, raspravljajući o kulturi i tradiciji srpskog naroda, Memorandum kaže: „pod dejstvom vladajućih ideologija (komunističke), kulturne tekovine srpskog naroda otuđuju se, prisvajaju ili obezvređuju, zanemaruju ili propadaju, jezik se zataškuje, a ćirilsko pismo postepeno gubi... nijednom drugom jugoslovenskom narodu nije tako grubo otpisan kulturni i duhovni integritet kao srpskom narodu. Nijedno književno ili umetničko nasleđe nije toliko razrovano i ispreturano i poharano kao srpsko nasleđe... Dok se slovenačka, hrvatska, makedonska i crnogorska (nema bosanskohercegovačke, zapaža autor) kultura i književnost danas integrišu, srpska se jedina sistematski dezintegriše. Od srpske književnosti otkidaju se njeni najbolji pisci i najbolja dela, da bi se veštački ustanovile nove regionalne književnosti... U školama se uči kako Njegoš nije srpski pisac, da su Laza Kostić i Veljko Petrović vojvođanski, a Petar Kočić i Jovan Dučić bosanskohercegovački pisci. Koliko juče Meši Selimoviću nije bilo dopušteno da se izjasni kao pisac, a ni sad se ne poštuje njegova volja da se vodi u srpskoj književnosti.“³²

Shodno kazanom, opšti zaključak je da „integritet srpskog naroda“ mora biti prioritetna briga buduće politike, a to će reći, politici je u zadaću naloženo stvaranje „države u kojoj će živjeti svi Srbi“.

Kazanim porukama i ocjenama stanja u zemlji sadržanim u Memorandum SANU, u formi teza pridružujemo i sljedeće atribucije, kao što su: Srbija i srpski narod su u neravnopravnom položaju u Jugoslaviji; srpski narod je podijeljen u više republika i pokrajina (24% Srba u vrijeme Memoranduma živjelo je van Srbije); srpski narod nije dobio „pravo na vlastitu državu“; AVNOJ je vinovnik za sve nedaće Srba; naglašava se ekonomsko zaostajanje Srba u odnosu na druge jugoslovenske

³¹ *Memorandum SANU*, Naše teme, Zagreb, 1989., str. 161.

³² *Ibidem*, str. 159.

republike; po pravilu Srbi su pobjednici u ratu, a gubitnici u miru, Jugoslavija je „grobница srpstva“; na djelu je antisrpska koalicija u avnojevske Jugoslaviji; na snazi je zavjera svijeta protiv Srba; negiraju se avnojevske granice, a Bosna i Hercegovina je „srpska zemlja“, a Bošnjaci su „Srbi islamske vjere“.³³

Osma sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije

Iako Osma sjednica CK SK Srbije, po svojoj svrsi i formi ne pripada grupi čisto idejno-teorijskih (ideoloških) izvora srpskog velikodržavnog projekta, ali po porukama, toku i sveukupnom ishodu, ona poprma karakter, ne samo **idejno-teorijskog**, već i **operativno-političkog** izvora ovog velikodržavnog projekta i svih nedaća koje takav projekat nosi sa sobom. Ova sjednica je, *de facto* i *de iure*, predstavljala verifikaciju i podršku, godinu dana ranije objavljenom Memorandumu SANU.

Atribut **idejno-teorijski**, temelji se na činjenici da je Osma sjednica etablirala jedan potpuno novi način obračuna sa albanskim nacionalizmom na Kosovu. U namjeri da obuzda albanski nacionalizam na Kosovu, Osma sjednica je srpski nacionalizam legitimirala i legalizovala kao političko sredstvo tog obračuna, čime je definitivno napuštena imperativna partijska zabrana da se „tuđi“ nacionalizam ne tuče „svojim“ nacionalizmom.

Atribut **operativno-politički**, za podlogu ima populistički prilaz koji porađa populistički pokret. Populistički pristup promoviran je Miloševićevom anarhističkom izrekom: „i ustavno i neustavno, i statutarно i nestatarно, i elitistički i populistički, kako to neko voli kazati biće i samo tako, kako to narod Srbije želi i kaže.“³⁴

Na krilima ove političke floskule, neslućenom brzinom profiliran je jedan posvemašni nacionalističko-populistički pokret u Srbiji, čije dejstvo se prvo isprobava na Kosovu, a u nastavku i diljem Jugoslavije, prvo u Sloveniji, Hrvatskoj, a zatim Bosni i Hercegovini. Razumljivo, ovakav Miloševićev populistički program i pokret ne temelji se na utvrđenim

³³ Smail Čekić, citirano djelo, str. 177–179.

³⁴ Ivan Stambolić, *Put u bespuće: Odgovori Ivana Stambolića na pitanja Slobodana Inića*, Radio B92, Beograd 1995, str. 27. Napomena: Stambolićeva verzija ove maksime je nepotpuna, jer ne sadrži element: „elitistički i populistički“, kako to neko voli kazati, kao i dio „biće i samo tako, kako to narod Srbije želi i kaže“, te je stoga izreka iz drugih izvora i sjećanja sudionika ove sjednice i dopunjena.

pravilima igre koja poštuju pravo drugih i pravo na drugačije, već se štiti samo svoje pravo, što je proizvelo anarhiju neviđenih razmjera, koju ne sputava niti statut Partije, niti Ustav zemlje, niti demokratska praksa.

Najočitiji izraz anarhije jeste tzv. **antibirokratska revolucija**, a kojoj po Ivanu Stamboliću pripada samo atribucija „**birokratska antirevolucija**“, koja dobija i druge attribute kao što su „jogurt revolucija“ u Vojvodini ili „balvan revolucija“ u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Takozvana birokratska revolucija, punom žestinom obilježit će događanja u 1988. i početkom 1989. godine, nasilnim rušenjem rukovodstava u Vojvodini i Crnoj Gori, a ni Bosna te namjere nije bila pošteđena, ali je ona blagovremeno otkrivena i preduprijeđena. Ovo možemo identificirati kao prvu dimenziju atributa operativno-političkog.

Druga dimenzija atributa operativno-političkog, koji smo pripisali Osmoj sjednici očituje se u neskriveno iskazanoj secesionističkoj namjeri, a koja se pokušavala prikriti unitarističko jugoslovenskim oblandama, što zapaža i Miloševićev vjerni sluga i birokrata Jović, kada apostrofira Miloševićevu političku matricu koja se temeljila na stavu da će se „U Srbiji odlučivati o Srbiji, a ne van nje“³⁵, što je i sadržano u kazanoj Miloševićevoj floskuli, da će se postupati „...samo tako, kako to narod Srbije želi i kaže“, ne pitajući, razumljivo ostale članice jugoslovenske Federacije, što je zapravo zov na pogrom i pogreb Jugoslavije.

Treća dimenzija atributa operativno-političkog, može se pravdati činjenicom da je Osmo sjednica učinila prekretnicu u politici i političkoj praksi, time što je uspostavila „vododijelnicu“ između političkog kompromisa, dijaloga, međusobnog uvažavanja i tolerancije, strpljivog rješavanja problema, s jedne strane i radikalnog nacionalističko-populističkog i anarhističkog puta, s druge strane.³⁶

Četvrta dimenzija atributa operativno-političkog, odnosi se na to da je Osmo sjednica model nedemokratskog, staljinističkog uklanjanja kadrova, partijskog i političkog linča, pa sve do fizičke likvidacije

³⁵ Citirano prema Borisav Jović, *Od Gazimestana do Haga. Vreme Slobodana Miloševića*, Drugo, dopunjeno izdanje, Metaphysica, Beograd 2009., str. 21.

³⁶ Slobodan Inić, u predgovoru Stambolićeve knjige *Put u bespuće*. „Memorandum predstavlja veliku vodelnicu u Savezu komunista između dogmatske (potencijalno nacionalističke) i reformatorske struje. To je tačka od koje počinju deobe i sukobi u rukovodstvu. Iznutra se to dalo primetiti, spolja teže, jer još nije bio pogodan trenutak da dogmatska struja manifestuje svoju podršku Memorandumu. Zadovoljavala se ćutanjem kao odobravanjem.“ Ivan Stambolić, citirano djelo, str. 131.

„protivnika“, odnosno zagovornika kompromisa i dijaloga. Osmu sjednicu je bila „kadrovska grobnica“ zapaža Jović³⁷, a o „sjeći kadrova“, Ivan Stambolić kaže da je nakon Osmu sjednice: „nastala velika seča rukovodećih ljudi po komitetima, opštinama, preduzećima, ustanovama. Članstvo je posebno sluđivala demagoška propaganda da je Jugoslavija ugrožena od drugih jugoslovenskih naroda, samo ne od Srba, te da je, kako je Ljubičić i predvideo, mogu odbraniti jedino Srbija i JNA!“³⁸

Imajući u vidu pobrojane idejno-političke i operativno-političke učinke i domete Osmu sjednicu, cijenimo da imamo dovoljno jaku argumentaciju za zaključak da je ovaj partijski forum srbijanskih komunista porodilo idejno-teorijsku i partijsku verifikaciju Memoranduma SANU-a i **operativno-političku doktrinu velikosrpskog nacionalističko-populističkog pokreta**³⁹, odnosno doktrinu anarhije i bezakonja.

Sjednici su prethodila dva značajna događaja, nemiri na Kosovu i incident u Paraćinu, koji su presudno doprinijeli rješavanju Osmu sjednicu na način na koji je riješena (pobjedom nacionalističkog krila CK SK Srbije) sa Miloševićem na čelu. Naime, 24. aprila 1987. godine došlo je do prosvjeda⁴⁰ Srba na Kosovu. Ivan Stambolić, predsjednik Predsjedništva SR Srbije, poslao je Slobodana Miloševića da te prosvjede umiri, što je on iskoristio za svoju ličnu promociju u zaštitnika srpskog naroda, posebno obećanjem: „Vas niko ne sme da bije“. Drugi događaj koji je imao značajnog uticaja na Osmu sjednicu bio je tzv. Paraćinski slučaj, u

³⁷ Vidi Borisav Jović, citirano djelo, str. 43.

³⁸ Ivan Stambolić, citirano djelo, str. 20.

³⁹ Nacionalistički naboj uoči sjednice i nakon nje dodatno su podgrijavała razne kazališne predstave, o čemu govori Stambolićeva opaska. „Evo, prenosim iz štampe šta se istovremeno igralo u beogradskim pozorištima u vreme Osmu sjednice: Propast carstva srpskoga, Solunci govore, Ubiše knjaza, Kolubarska bitka, Protini memoari, Tajna crne ruke, Oj, Srbijo nigde lada nema, Seoba Srbalja, Sentaandrejska rapsodija... Tako je i u novinama, i na izložbama, predavanjima, feljtonima, romanima – svuda.“ Ibidem, str. 156.

⁴⁰ O protestima na Kosovu, Jović zapaža: „Česti su instrumentalizirani protesti Srba na Kosovu. Jedan od takvih protesta bio je onaj čuveni u Kosovu polju, na kome je govorio Slobodan Milošević, tada predsjednika CK SKS. Njegov je govor bio veoma emotivan i celoj je srpskoj naciji, a ne samo Srbima iz Kosova polja, delovao kao melem na ranu. On je pozvao Srbe i Crnogorce sa Kosova i Metohije da ne napuštaju svoja vekovna ognjišta i dao im garancije da će Srbija učiniti ono što je potrebno da ih zaštiti bez kompromisa i efikasno.“ Borisav Jović, citirano djelo, str. 45.

kojem je jedan vojnik Albanac u spavaonici kasarne u Paraćinu, otvorio vatru na četvoricu svojih kolega i ubio ih. Iako je ubijen jedan Hrvat, dva Muslimana i jedan Srbin, to nije smetalo beogradskim medijima da ovaj slučaj instrumentaliziraju u pravcu buđenja srpskog nacionalizma, označavajući ga kao akt buđenja albanskog nacionalizma.

Osma sjednica je bila puna verbalnog nasilja⁴¹, koje je po mnogima bilo uvod u fizičko nasilje. Tako je zaključio i Bogdan Bogdanović u svojoj knjizi *Mrtvo uzice*, gdje kaže: „Analizom jezika Osme sjednice zaključujemo da taj stari nagovor vodi u rat.“⁴²

I strategija same sjednice bila je posebna. U prvom dijelu obilježen je Titov jubilej – pedeset godina dolaska na čelo Komunističke partije Jugoslavije (KPJ). „Čak i kad i ovlaš pogledate u tematsku strategiju sjednice, odmah vam mora biti jasno da im je Titov jubilej bio potreba za radi legitimisanja pred članovima CK i javnošću. Tobaže Titova politika ostaje na snazi; nju sazivači sjednice brane od nas koji smo za promene! A tema Kosova, već smo rekli trebalo je da razgori⁴³ nacionalna osećanja da bi na toj vatri sagoreli svi koji se zalažu da se i Kosovu pristupi hladnih glava.“⁴⁴

Na kraju, umjesto zaključka navodimo jednu integralnu ocjenu koju je dao Ivan Stambolić: „Osma sednica jeste zaista bila ratna truba čiji je zov podigao na noge srpske nacionaliste u pohod na razaranje

⁴¹ „Sednica je povremeno ličila na kozačku skupštinu. TV je dobila posebnu ulogu u lovu na žrtvu, podižući tenziju kod gledalaca“. Ivan Stambolić, citirano djelo, str. 221.

⁴² Ibidem, str. 220.

⁴³ Osma sjednica traje dva dana, a u uvodnom referatu koji je podnio Zoran Sokolović, sekretar CK SK Srbije, akcentat je stavljen na Kosovo, što je bilo podrška nacionalistima i uz to žigosano je ranije rukovodstvo. Na samoj sjednici Nikola Ljubičić, član Predsjedništva SFRJ je rekao: „da partija treba da sačuva jedinstvo na taj način što će stati iza stavova predsjedništva CK SK Srbije“ koja je prethodila Osmoj sjednici i na kojoj je prihvaćen prijedlog uklanjanja Dragiše Pavlovića, a Stambolićev prijedlog da Milošević i Pavlović obnove saradnju, prema Joviću samo je „bagatelisano“. Valja napomenuti da je i na spomenutoj sjednici predsjedništva CK SK Srbije, Ljubičić predložio političko uklanjanje Dragiše Pavlovića, a na Osmoj sjednici pridružio mu se Dušan Škrebčić, član predsjedništva CK SKJ, kada je tražio političku likvidaciju Ivana Stambolića rekavši „da je Srbija umorna od lidera i da već jednom treba otvoreno pogledati kakvi su rezultati njihovog rada, a ne slepo ih slediti, čime je i on podržao Miloševića“, zaključuje Borisav Jović, citirano djelo, str. 47–50.

⁴⁴ Ivan Stambolić, citirano djelo, str. 224.

Jugoslavije. Jugoslavija je već tada bila osuđena na smrt. Preostao je samo njen jezivi ropac u krvi, koji još traje. A sa tim ropcem, u izvesnom smislu, još traje i Osmo sednica. To su, uostalom, planirali i njeni čelnici. Ljubičić je, i ne samo on, izjavio da Osmo sednica ima dugoročan, strateški politički cilj, a da je čin njenog održavanja tek početak početka. U tom zlokobnom predviđanju pridružio mu se, pored drugih još jedan general (Petar Gračanin, op. a.) u onim sramotnim „odjecima i reaganjima“ u onim čituljama Jugoslaviji što su štampani u *Politici*. I on komanduje da svi u Jugoslaviji moraju održati svoje „osme sednice“, prikloniti se Srbiji.“⁴⁵

Zaključak

Iz predočenog, da se zaključiti da su srpskoj političkoj i vojnoj akciji kroz historiju, a posebno od prve polovine XIX st., (nakon rasprave o „Istočnom pitanju“ na Svetoj alijansi 1822. godine), ponuđeni brojni idejno-teorijski (programski) izvori velikodržavnog projekta, koji su, svi do jednog, nudili motivacionu snagu, inspiraciju i nadahnuće da se istraje na ostvarenju tog projekta. Najmanji zajednički imenitelj pobrojanim izvorima je teritorijalna ekspanzija, i to, isključivo argumentom sile i silom kao argumentom. Upravo, takva predanost svetosavskom ishodištu svih tretiranih izvora, učinila je da je historijsko težište Srba bilo na smrti (na ratu), a ne na životu, odnosno dijalogu i mirnom razvoju, kako to kaže Živojin Pavlović u svom „Lapotu“. Zoran Đinđić, bivši srbijanski premijer, kao i Ivan Stambolić, postaje žrtva ovovremenog Načertanija – Memoranduma i njegovog političkog očitovanja – Osme sjednice CK SK Srbije, baš kao da je predosjećao kobnost, po vlastiti život, politike koju je naslijedio 2000. godine, jednom prilikom konstatuje: „Mislim da je Miloševićeva vlast posledica čitavog niza grešaka, koje su srpski političari i srpski intelektualci počinili u XX veku, formulišući nerealne koncepcije nacionalnog programa, ne vodeći računa o odnosu snaga u svetu, ne vodeći računa o trendovima.“ Nema dileme da ova ocjena ima snagu validnosti i za sve ranije izvore, počev od svetosavskih poruka iz 1221. godine.

⁴⁵ Ibidem, str. 19.

Literatura:

1. Cigar, Norman, *Genocid u Bosni. Politika etničkog čišćenja*, BKC – Sarajevo i Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 1998.
2. Čekić, Smail, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu – planiranje, priprema, izvođenje*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, KULT/B, Sarajevo, 2004.
3. Čekić, Smail, „Velikosrpska ideologija i politika agresije na Bosnu i Hercegovinu i genocida nad Bošnjacima. O srpskom velikodržavnom projektu“, *Univerzitetski informativni glasnik* (info), Specijalno izdanje u povodu obilježavanja 15. godišnjice genocida nad Bošnjacima u sigurnosnoj zoni UN – Srebrenica jula 1995, broj 3, juli 2010.
4. Dedijer, Vladimir, Miletić, Antun, *Izvodi „Genocid nad Muslimanima 1941–1945.“*, Zbornik dokumenata i svjedočenja, Svjetlost, Sarajevo, 1990.
5. *Dnevi avaz* od 01. mart 2012.
6. Hrnjica, Safet, *Hamdija Pozderac – žrtva vremena*, Grafičar, Bihać, 2010.
7. Ibrahimagić, Omer, *Srpsko osporavanje Bosne i Bošnjaka*, Magistrat, Sarajevo, 2001.
8. Jović, Borisav, *Od Gazimestana do Haga. Vreme Slobodana Miloševića*, Drugo, dopunjeno izdanje, Metaphysica, Beograd, 2009.
9. *Memorandum SANU*, Naše teme, Zagreb, 1989.
10. Mihrović, Azher, *Nacionalno mitomansko prokletstvo*, Kaligraf, Sarajevo, 2002.
11. Stambolić, Ivan, *Put u bespuće: Odgovori Ivana Stambolića na pitanja Slobodana Inića*, Radio B92, Beograd, 1995.
12. Šimunić, Petar, *Načertanije (Tajni spis srpske nacionalne vanjske politike)*, Zagreb, 1944.
13. *Vojna enciklopedija*, Drugo izdanje, 4 (Jakac-Lafet), VIZ Beograd (preštamovala „Mladinska knjiga“, Ljubljana), Beograd, 1972.
14. Žiga, Jusuf, *Bosanska krvava zbilja*, Vijeće Kongresa bosanskomuslimanskih intelektualaca, Sarajevo, 1994.

CONCEPTUAL-THEORETICAL SOURCES OF THE SERBIAN HEGEMONIC PROJECT AS THE EXPRESSION OF CENTURIES LONG TERRITORIAL PRETENCES TOWARDS BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

The paper analyses the conceptual and theoretical (programmatic) sources of the Serbian hegemonic project offering the motivating force, inspiration and animation to persist in its accomplishment. The lowest

common denominator in all the sources can be reduced to territorial expansion using solely a single argument and that is the argument of force or force as the argument.

As a rule, the above mentioned programmes occurred in historically decisive and challenging periods the perception of which led to the written programmatic sources that became the „manuals of evil“ and offering the instructions as to how to accomplish the Serbian hegemonic dream.